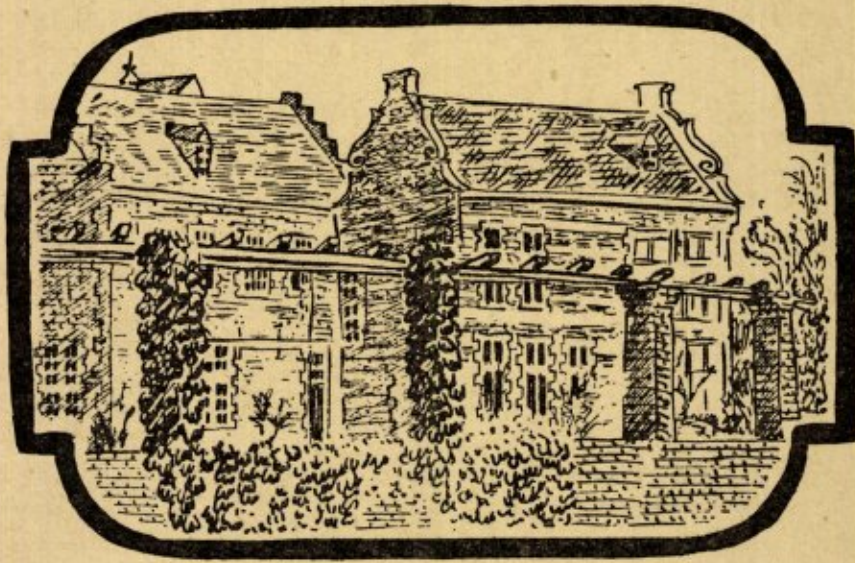

NATUUR- HISTORISCH MAANDBLAD

ORGAAN VAN HET
NATUURHISTORISCH
GENOOTSCHAP IN LIMBURG

VIII

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD.

Redactie: Rector Jos. Cremers, Huize Niethuysen, Wijnandsrade; R. Geurts, Echt; Dr. W. Minis-van de Geyn, Bonnefanten 5, Maastricht en C. Willemse, arts te Eyselshoven.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te zenden aan Mevr. Dr. W. Minis-van de Geyn, Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht, tel. K. 4400, 4174.

Het Maandblad wordt aan alle leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg gratis toegezonden. Prijs voor niet-leden f 6.00 per jaar, afzonderlijke nummers voor niet-leden 50 cent, voor leden 30 cent. Auteursrechten voorbehouden.

NATUURHIST. GENOOTSCHAP IN LIMBURG.

Adres Voorzitter: Rector Jos. Cremers, Huize Niethuysen, Wijnandsrade, tel. K. 4447, 298.

Adres Secretaris: tijdelijk: Dr. Kruytzer, Natuurhistorisch Museum, Maastricht.

Adres Penningmeester: P. Wassenberg, Hertogsingel 87 a, Maastricht.

Jaarl. Contributie Natuurhistorisch Genootschap ad f 3.50 te voldoen op postgiro 125366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap, Maastricht.

ATTENTIE

Verschenen is:

Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Reeks I, 1948.

Inhoud:

J. J. Barkman
Bryologische zwerftochten door Nederland. II Zuid-Limburg.

P. A. Hens
Avifauna van de Nederlandse Provincie Limburg, benevens ene vergelijking met die der aangrenzende gebieden; 3de aanvulling.

C. Willemse
Notes on the neotropical subfamily Paulininae (Coelopterinae, Orthoptera, Acridioidea).

Verkrijgbaar aan het Natuurhistorisch Museum te Maastricht. Prijs voor leden f 2.—, voor niet-leden f 3.50.

Overdrukken van de Avifauna, 3de aanvulling, zijn ook afzonderlijk verkrijgbaar tegen resp. f 1.75 en 3.25.

Tevens verkrijgbaar aan het Museum

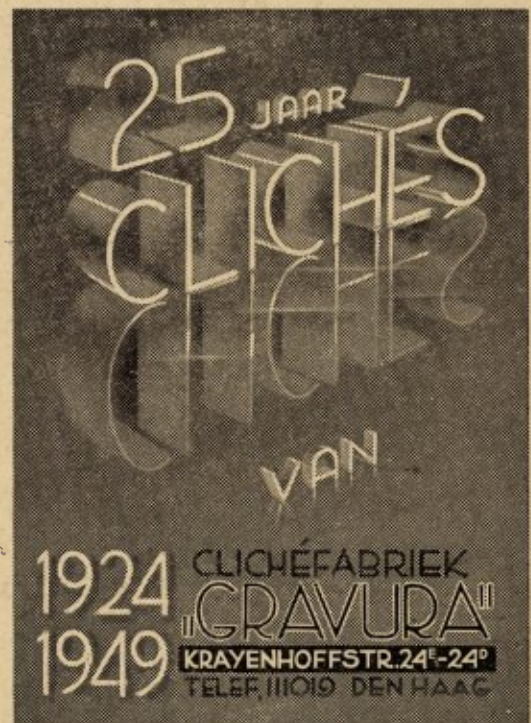
A. Stärcke
„Determineertabel voor de werksterskaste der Nederlandsche Mieren" à f 2.—.

A. de Wever
„De Natuur in", deel II à f 1.50.

GOFFIN-DRUK
KWALITEITS-WERK

WIJ DRUKKEN OOK DIT BLAD

C.V. DRUKKERIJ ^V/_H CL. GOFFIN
NIEUWSTRAAT 9 - TEL. 2121 - MAASTRICHT

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

INHOUD: Aankondiging van de Maandvergaderingen, p. 81. — De Natuur in, p. 81. — Entomologische vergadering, p. 81. — Nieuwe leden, p. 81. — Voor de Jeugdleden, p. 81. — IXth International Congress of Entomology, p. 82. — M. B. De a.s. tentoonstelling te Heerlen, p. 82. — Verslagen van de Maandvergaderingen, p. 83. — F. Willemse. Een voor de Nederlandse fauna, nieuwe sprinkhaan, p. 85. — Dr. P. Kruizinga. *Viscum album* op coniferen, p. 86. — Jos. van Boven. *Varia Myrmecologica 1945—1946*, p. 88. — R. Geurts. Eigenaardige nestenbouw bij wespen, p. 91. — Boekaankondiging, p. 92.

AANKONDIGING VAN DE MAANDVERGADERINGEN.

Te Maastricht op Woensdag 5 Oct. a.s.
om 6 uur in het Museum.

Algemene ledenvergadering ter aanvulling van een vacature in het Bestuur.

Aansluitend heeft de gewone maandelijkse vergadering plaats, waarop een viertal biologische films zal worden vertoond, ons welwillend afgestaan door de Alliance Française.

Dr. Schulte zal nadere toelichting geven.

Te Heerlen op Woensdag 12 Oct. om 7 uur in de R. K. H. B. S.

DE NATUUR IN.

Maastricht—Heerlen. Paddestoelenexcursie op Zaterdagmiddag 15 Oct. naar het Oze-bos en de aangrenzende bossen in de buurt van Gulpen.

Vertrek uit Maastricht per L.T.M.-bus vanaf het Stationsplein om half drie; uit Heerlen met de L.T.M.-bus, eveneens vanaf het Stationsplein om 2 uur, overstappen te Nyswiller op de bus Vaals—Maastricht.

De excursie staat o.l.v. de heer en mevr. Bels en de heer Mommers. De deelnemers worden in hun eigen belang vriendelijk verzocht determinatielijsten, loupe en een mandje mee te brengen. Op de excursie zijn nog lijsten verkrijgbaar ad 20 cent.

Roermond. Zondag 16 Oct. paddestoelenexcursie naar het Munningsbos o.l.v. de heer Verschueren. Vertrek per fiets van het Munsterplein om 2 uur.

Weert. Paddestoelenexcursie op Zondagmiddag 23 Oct. naar het Weerterbos. Vertrek per fiets aan het Stationsplein om kwart voor

drie. De excursie staat o.l.v. de heer Verschueren uit Roermond. Terug om ongeveer half zeven.

Attentie. Daar bij het samenstellen van deze excursies de nieuwe dienstregelingen nog niet beschikbaar waren, worden de deelnemers verzocht zich van te voren te vergewissen of de vertrektijden mogelijk gewijzigd zijn.

ENTOMOLOGEN VERGADERING.

Bijeenkomst voor entomologen op Donderdag 13 Oct. om half 7 in het museum. Aanbevelenswaardig is het om ruilmateriaal benevens lege doosjes mee te brengen.

NIEUWE LEDEN.

Patronaat St. Mathiasparochie, p.a. Maastrichter Pastoorstraat 13, Maastricht.

Fr. Mansuetus de Groot O. Carm., Carmel, Merkelbeek.

Mej. L. Smeets, Fr. Romanusweg 38, Maastricht.
Mej. A. Hommes, Fr. Romanusweg 39,

Maastricht.
H. Th. Sondeijker, Maastrichter Heidenstr. 7a, Maastricht.

G. Jeunhomme, Archipelstraat 21, Maastricht.

J. W. de Vries, Jekerweg 111, Maastricht.

Mej. C. Castro, Bilzerbaan 70, Maastricht.

VOOR DE JEUGDLEDEN.

Op Woensdag 19 Oct. a.s. vergadering in het museum om 6 uur n.m.
E. Jaspars zal spreken over libellen.

Op Woensdag 12 Oct. Paddestoelenexcursie naar het Oze-bos te Gulpen, o.l.v. de heer en mevr. Bels. Vertrek uit Maastricht per L.T.M.-bus vanaf het Stationsplein om half drie.

IXth INTERNATIONAL CONGRESS OF ENTOMOLOGY.

The IXth International Congress of Entomology will be held at August 17th—24th, 1951, in Amsterdam (Netherlands). Entomologists wishing to receive in due course programs and application forms are requested to communicate already now with the Secretariate, c.o. Physiologisch Laboratorium, 136 Rapenburgerstraat, Amsterdam.

Further communications will follow in 1950.

IXe CONGRÈS INTERNATIONAL D'ENTOMOLOGIE.

Le IXe Congrès International d'Entomologie se tiendra du 17e au 24e août, 1951, à Amsterdam (Pays-Bas). Tous les entomologistes, qui désirent recevoir en temps utile le programme provisionnel et la feuille d'application, sont invités de se faire inscrire déjà maintenant au Secrétariat du Congrès, c.o. Physiologisch Laboratorium, 136 Rapenburgerstraat, Amsterdam.

Des communications supplémentaires seront publiées en 1950.

IX. INTERNATIONALER ENTOMOLOGISCHER KONGRESS.

Der IX. Internationale Entomologische Kongress wird vom 17. bis zum 24. August 1951 in Amsterdam (Niederlande) statt finden. Wer zu gegebener Zeit die Programme und Anmeldeformulare zu empfangen wünscht, wird gebeten sich schon jetzt beim Sekretariat einschreiben zu lassen. Die Anschrift lautet: Physiologisch Laboratorium, Rapenburgerstraat 136, Amsterdam.

Weitere Mitteilungen werden 1950 folgen.

DE A.S. TENTOONSTELLING TE HEERLEN.

Er zal geen lezer van ons Maandblad zijn, die niet graag iets meer wil horen over de Tentoonstelling „Natuur en Landschap”, welke 15 October te Heerlen wordt geopend en 23 October wordt gesloten. Het Werkcomité bestaat trouwens grotendeels uit leden van ons Genootschap, en dit laatste werkt ook actief aan een en ander mee.

De organisatie is in handen van de Natuurbeschermingswacht Zuidoost-Limburg, en deze wist de beschikking te krijgen over de mooie en ruime Burgerzaal in het Raadhuis. We zul-

len hier verder de lezer niet vermoeien met namen van Comité-leden of lijsten van medewerkende verenigingen. Beter is het te vertellen, wat hier op biologisch en geologisch gebied te zien zal zijn.

De Natuurwacht ZO-Limburg komt met een stand van beschermde planten en dieren. Das en steenmarter staan hier voor een kleine krijtwei (*mesobrometum*), waartussen kleurenfoto's gemonteerd zijn van onze mooiste orchideeën. Verder worden nog vele fraaie foto's van Limburgse planten vertoond uit de bekende collectie De Wever, vanuit het Maastrichter Museum.

De vogelstand toont opgezette vogels en middelen ter vogelbescherming. Het Geologisch Bureau zendt een collectie fossielen in, naast fotomateriaal. De stands van het Limburgs Landschap en de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten geven foto's, kaarten en statistieken over de noodzaak van natuurbescherming en over bestaande natuurmonumenten. Hieraan werkt ook het Staatsbosbeheer mee. — Een andere stand leert ons iets over het werk der Natuurwachten in het hele land.

Voor het in te richten terrarium zijn juist de laatste dagen mooie aanwinsten binnengekomen, zoals een boomkikker en een moerasschildpad. Een glanspunt belooft ook te worden het diorama, dat een beeld zal geven van alles wat in de herfst in ons mooie Limburgse land aan paddestoelen, lover, bessen en andere vruchten, en aan vogels en zoogdieren kan worden aangetroffen. De verzorging hiervan is in zeer goede handen; het is ook wel aardig erbij te vermelden dat verschillende Middelbare Scholen geregeld zullen zorgen voor verversing van het materiaal.

In het midden der zaal komen enkele vitrines met kruidenboeken, daartoe afgestaan door de bibliotheek van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht. Verder hopen we een hoekje te wijden aan de grote pionier Dr. Jac. P. Thijssse. Ook zal een boekenstand een overzicht geven van de rijke literatuur over de levende natuur, welke ons land bezit. — Tenslotte zullen ook zeer velen geboeid worden door de inzending van de Heerlense Aquariumvereniging, waarvan de opzet veel belooft.

Omdat de tentoonstelling een ideëel doel nastreeft, wordt de toegangsprijs laag gehouden. Wij hopen dat vele leden van ons Genootschap

bij een bezoek ook hun kinderen zullen meenemen. Van het begin af heeft de bedoeling bestaan, ook de jeugd te boeien en tot liefde voor de natuur op te wekken. M. B.

VERSLAGEN VAN DE MAANDVERGADERINGEN

Te Maastricht, op Woensdag 7 Sept. 1949.

Aanwezig de heren van Rummelen, Bels, van Noorden, Maessen, Rijk, Poot, Wijsen, Nijst, Brans, van de Ven, Willems, Plas, Leysen, Br. Maurentius, Stevens, Br. Agathe, Janssen, Wassenberg, Visser, Kofman, Thiadens, Beaulen, Dijkstra, Grégoire, Bergholtz, Mommers, Geurts, van Summeren, Kruytzer en de dames Minis-van de Geyn, Bels-Koning, Berendschot, Kooyman en Kofman-Kamminga.

De vergadering wordt voorgezeten door de heer van Rummelen, die de wens uitspreekt, dat men verkwikt door de vacantielijd met hernieuwde moed de natuurstudie ter hand zal nemen.

Dan overhandigt hij het boek: „Limburg, land en mensen”, door W. L. Leclercq, aan de scheidende secretaris, de heer Kofman, die het geschenk dankbaar aanvaardt. De heer Kofman grijpt deze gelegenheid aan om een verslag uit te brengen over de gedragingen van een wouwaapje, welk verhaal later zal worden opgenomen, als de desbetreffende foto's gereed zijn.

Pater van Summeren was in de vakantie te Wychen op eendenjacht, waarbij een der jagers per vergissing ook een wouwaapje raakte.

De heer Grégoire vindt het jammer dat de excursie-data van Limburgs Landschap en ons Genootschap zo vaak op eenzelfde dag samenvallen. Dr. Kruytzer, bestuurslid van beide verenigingen, belooft voortaan tevoren overleg te plegen.

Tevens laat de heer Grégoire een paar afwijkende morellen zien, die hij in een vrij kleine portie aantrof. Een exemplaar vertoont een steel, die onderaan in tweeën vertakt is, elk zijtakje draagt een normale vrucht, die even met elkaar vergroeid zijn; het andere exemplaar bezit een normale steel, waaraan een grote vrucht, die uitwendig de sporen draagt van vergroeiing en binnenin ook twee pitten vertoont.

Mevr. Minis laat het „kreeftenoog”, geschenk van de heer Lenaers uit Stramproy

passeren. (Zie Natuurhistorisch Maandblad, Jrg. 38, blz. 80). De heer Geurts uit Echt weet hierop te vertellen, dat het kreeftenoog ook voor andere doeleinden dan bij vlasbewerking werd aangewend. Hij herinnert zich nog goed dat hij in zijn jeugd menigmaal naar de dorps-apotheker werd gestuurd als iemand een stukje kalk of een ander hinderlijk voorwerp in de ogen was gevlogen. In de Echter apotheek waren meerdere kreeftenogen in een flesje voorradig. Na gebruik werd het teruggebracht.

De heer Bels vond op het stationsplein te Houthem op 7 Sept. l.l. bloedgierst, *Digitaria sanguinalis*; een zeldzaam grassoort, dat opvalt door de eigenaardig handvormig geplaatste aren. De kleur der aren loopt roodachtig aan.

De heer Geurts doet vervolgens mededeling over een bijzondere vangst van een koekoeks-bijtje:

„Bijna alle tot nu toe bekende parasietbijen, behorende tot de geslachten *Nomada* F., *Mellecta* Latr., *Crocisa* Latr., *Epeolus* Latr., *Epeoloides* Gir., *Coelioxys* Latr., *Ammobates* Latr., *Stelis* Pz. en *Psithyrus* Lep. werden door mij in de jaren 1947/1949 gevangen. Het geslacht *Biastes* Panz. was, evenals de geslachten *Phiaris* Gerst. en *Pasites* Jur. niet in de Nederlandse fauna bekend. Op 13 Aug. 1949 ving ik een *Biastes* ♂ op *Senecio Jacobea*. Daar mij geen vergelijkingsmateriaal bekend was, moest ik afgaan op een zeer onvolledige beschrijving in Prof. Dr. H. Frieze: Die Insekten Mitteleuropas, Band I, Hymenopteren — Stuttgart 1926, waarin 3 soorten *Biastes* uit Midden-Europa (Duitsland) vermeld worden, met enige kenmerkende bijzonderheden. Ik moest besluiten, dat mijn exemplaar was *Biastes truncatus* Nyl., waarvan Frieze als vindplaats opgeeft enkele plaatsen in Zuid-Duitsland en Oostenrijk, met de vermelding „ganz einzeln”. Ook de „gastvrouw”, *Halictoides*, waarbij ze parasiteert, vloog op dat ogenblik in de buurt en bevestigde mijn determinatie. Ik ving *Halictoides* zelfs bij de nestingang in een leemwand.

De mooie glanzend zwarte *Halictoides*-bijtjes bezoeken uitsluitend *Campanula rotundifolia*, het hemelsblauwe grasklokje, dat van Mei tot Sept-Oct. allerwegen bloeit. Van *Halictoides* komen twee soorten voor, n.l. *Halictoides inermis* en *H. dentiventris*. Volgens Frieze nu zou *Biastes truncatus* parasiteren bij

H. dentiventris. Van deze laatste heb ik nog maar een ♀, op een heel andere plaats als *Biastes*, gevangen.

Meestal vliegt, in Midden-Limburg, *Halictoides inermis*. De exemplaren in de omgeving van de *Biastes*-vindplaatsen behoorden alle tot de, zeer zeker in M.-Limburg niet algemene *Halictoides inermis*-soort. Om meer zekerheid omtrent de nieuwe parasiet te krijgen, bezocht ik dezelfde plek onder ongeveer dezelfde weersomstandigheden, warm, enigszins drukkend en zonnig weer, op 19 Aug. j.l. en ik had het geluk wederom een ♂ te kunnen bemachtigen, ook op *Senecio Jacobea*. Uit deze vangsten mag ik dus wel concluderen, dat het fraaie koekoeks-bijtje *Biastes* tot de Nederlandse fauna behoort."

De conservator, Dr. Kruytzer, heeft een partij fossielen van de St. Pietersberg tentoongesteld op een aantal vensterbanken van onze vergaderzaal. Deze fossielen werden door de heer Ir. H. W. Mooser, directeur van de E.N.C.I. in de maand Juli aan ons museum geschonken. De heer Mooser zal er voor zorgen dat de fossielen, die bij het afgraven van de St. Pietersberg voor de dag komen, regelmatig naar ons museum worden gebracht. De heer Jacobs heeft er voor gezorgd, dat deze eerste zending, — eerste sinds het verlenen van de nieuwe concessie aan de E.N.C.I., — in goede staat arriveerde. Het spreekt vanzelf, dat we dit geschenk met grote dankbaarheid aanvaard hebben. Wie weet, wat er nog in de toekomst voor de dag komt!

De conservator laat de mooiste dezer fossielen rondgaan, o.a. een kreeftenschaar (*Eupagurus Faujasi*). Bijzondere aandacht vraagt hij voor de afdruk van een lancetvormig angiospermenblad, omdat deze bladeren zo zelden in het Maastrichtse krijt worden aangetroffen, hetgeen overigens wel voor de hand ligt, want ze moeten op een of andere wijze in de krijtzee terecht gekomen zijn en moeten bovendien nog haar sporen hebben achtergelaten. Er is slechts weinig over bekend. Debeye (1851) vermeldt enkele soorten en Miquel geeft mooie afbeeldingen in zijn: „De fossiele krijtplanten van het krijt in het hertogdom Limburg”, van 1853. Ook Casimir Ubaghs (1879) geeft een volledige lijst van toenmaals bekende zaadplanten uit het Limburgs krijt. Later heeft Dr. J. J. A. Bernsen († 1932) de zaak nog eens aangepakt

en de beschrijving en determinatie van enkele fossiele krijtplanten verwerkt in een manuscript, dat helaas na zijn plotselinge dood nergens meer te vinden was. Dat het manuscript inderdaad klaar was, kan onze voorzitter Rector Cremers getuigen, die het stuk onder ogen heeft gehad. Er bevindt zich in ons museum een bladafdruk uit het Kunrader krijt, dat door Bernsen benoemd was naar Rector Cremers. In de „Bodem van Zuid-Limburg” van Jongmans en van Rummelen (1937) vinden we op één plaat verenigd alle Boven-Senoonplanten, die toentertijd in de Nederlandse collecties aanwezig waren. Twee ervan zijn afkomstig uit de collectie Staring in het Rijksmuseum van Geologie en Mineralogie te Leiden, terwijl de overige vier zich bevinden in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

Vervolgens laat de conservator een paar exemplaren rondgaan van een voor Nederland zeer zeldzame kever, *Gibbium psylloïdes* Czempinsky, behorende tot de familie der *Ptinidae*. Het is een klein rood-bruin kevertje van 2,5—3 mm lengte, dat tot nu toe slechts één keer in Nederland gevonden is en wel te Maastricht (Everts, *Coleoptera Neerlandica*, III). Jammer, dat de vindplaats niet ietwat nauwkeuriger is aangegeven, daar de hier aanwezige exemplaren ook uit Maastricht zijn. Ze zijn afkomstig van het klooster Onder de Bogen, waar ze in een oud gedeelte van het gebouw voorkomen, n.l. in een uit mergelsteen opgetrokken kamer, die vroeger deel uitmaakte van de boerderij. In de aan weerszijden aansluitende nieuwe gebouwen komen ze niet voor. De kevertjes komen regelmatig van onder de vloer te voorschijn en kruipen dan tegen de gordijnen op. Waar ze van leven is een raadsel. Misschien van zwammen? In bovengenoemd werk vermeldt Everts, dat hij ook twee exemplaren bezit, die met gedroogde zwammen uit Java in 's Rijks Herbarium waren terecht gekomen. Zr. Joanna, een der kloosterzusters, had de kevertjes eerst opgestuurd naar Wageningen, waar haar neef, de heer Cobben met Dr. Wilcke kon vaststellen, dat men te doen had met *Gibbium psylloïdes*. Vanuit Wageningen werd dit geantwoord met het verzoek, ook enkele exemplaren te brengen naar het Natuurhistorisch Museum, waar ze op de eerste plaats thuis hoorden. Zo zijn we in het bezit gekomen van deze in ons land zo zeldzame kevertjes,

en we zijn Zr Joanna dankbaar voor haar moeite.

Tot nu bezaten we slechts één exemplaar, afkomstig uit Oostenrijk. Merkwaardig, dat het kosmopolitisch kevertje nu pas voor de tweede keer gevonden is in ons land, en weer te Maastricht. Zou het een voorkeur hebben voor huizen van mergelsteen? Het is goed, er eens op te letten.

Na deze korte mededelingen houdt de heer van de Ven, math. stud. te Leiden, een zeer geslaagde lezing met lichtbeelden over het „mesobrometum in Zuid-Limburg”; op diens verzoek zal deze voordracht in de vorm van een afzonderlijk artikel worden gepubliceerd.

Te Heerlen, op Woensdag 14 September 1949.

Aanwezig de dames Jansen, Zopp, Bour, Jongmans en de heren van Rummelen, Adams, Felder, Warrink, Vijgen, Coonen, Mientjes, Terhal, van Loo, Collin, Friedericy, van der Krul en Dijkstra.

Het woord is allereerst aan Dr. Terhal, die een exemplaar toont van de moerasschildpad, *Emys orbicularis* (L.), die in Aug. j.l. na hevige regenval door enkele jongens in de Geul bij Houthem werd aangetroffen.

De voorzitter informeert, wat men met de schildpad denkt te doen. Naar zijn mening zou men het dier weer in zijn omgeving moeten terugbrengen. Als men alle waargenomen exemplaren in terraria gaat onderbrengen, geschiedt dat ten nadele van onze fauna.

Van bevriende zijde ontving de heer Terhal een flesje „brine shrimp eggs”. Dit materiaal, dat in kringen van aquariumhouders zeer de aandacht trekt, gelijkt enigszins op gemalen koffie; het zijn eitjes van de pekelkreeft, *Artemia salina* (L.). In Amerika schijnt dit een veelgebruikt voedsel voor jong visbroed te zijn. Brengt men een hoeveelheid eitjes in een beker met zout water van ongeveer 4 tot 5% zoutgehalte, dan ontstaat hieruit, afhankelijk van de temperatuur in 1—1½ dag, een aantal zeer kleine larfjes. Ook in zoet water blijven deze larfjes enkele dagen in leven. Op deze wijze beschikt men over een gemakkelijk houdbare en kweekbare hoeveelheid levend voer voor jonge vis.

Artemia's komen voor in alle zoutmeren van de warmere streken; in Zuid-Europa, Palestina, Indië, Australië en Amerika. De eitjes be-

dekken soms als een dikke stoflaag de randen van de zoutmeren om na bevochtiging weer tot kieming over te gaan. De volwassen kreeftjes zijn ongeveer 1 cm lang. Men heeft hen aangetroffen in meren met een zoutgehalte van 20%. Uit de literatuur van aquariumliefhebbers blijkt dat de eitjes zelfs na 12 jaar kiemkrachtig waren.

De heer van Loo vond een jonge zwaluw, die onder de veren, door grote hoeveelheden parasitaire vliegen (*Stenopteryx hirundinis*) geplaatst werd. Het beest is kort daarna aan de gevolgen van deze plaag bezweken. Enkele exemplaren dezer vliegen zullen door ons medelid Dr H. Schmitz S.J. aan een nader onderzoek onderworpen worden.

Dr. Dijkstra vertoont een exemplaar van de doornappel (*Datura stramonium*), gevonden aan het Groene Boord te Heerlen. Hier groeide ook het bilzenkruid (*Hyoscyamus niger*). Daarna laat hij een exemplaar van de weverskaarde (*Dipsacus fullonum*) circuleren. De voorzitter geeft hierbij een verklaring van het gebruik in de weefindustrie. Verder vertoont de heer Dijkstra een boktor, gevangen te Heerlerheide. Ter vergadering kon dit dier niet nader gede-termineerd worden.

Mej. Jongmans heeft een reuzenbovist meegebracht die zij te Benzenrade gevonden had.

EEN VOOR DE NEDERLANDSE FAUNA,
NIEUWE SPRINKHAAN
(INS., ORTHOPTERA, ACRIDIDAE)

door
F. WILLEMSE, med. stud.
(Utrecht).

Tijdens een excursie op 4 Aug. l.l. van Schin op Geul naar Valkenburg, werd mijn aandacht getrokken door een kleine veldsprinkhaan, waarvan de top der sprieten duidelijk knotsvormig verdikt was. Op de plaats, waar ik ze vond, waren maar enkele volwassen exemplaren te vinden, wel waren er meerdere larven te zien met dezelfde sprietvorm als de volwassen exemplaren. Bij thuiskomst werden de dieren nagezien en bleken zij te behoren tot de soort *Gomphocerus rufus* L., een soort die uit ons land nog niet bekend was. Het geslacht *Gomphocerus* a.a. is in de laatste jaren onderverdeeld in meerdere geslachten, namelijk in *Gomphocerus s. str.*, *Aeropus*, *Dasyhippus*, *Gomphoceridius* en *Myrmeliotettix*. Van het

geslacht *Myrmeliotettix* komt de soort *maculatus* Thunb. in ons land vrij algemeen voor op de heidevelden en in zandstreken.

Gomphocerus is naverwant aan *Myrmeliotettix* en men kan beide geslachten als volgt onderscheiden.

I. Temporaaigroefjes ver uiteenstaand, de randen der groefjes relatief dik. De voorrand van de voorvleugel aan de basis uitgebogen. Sprietten lang, bij het ♂ met een zeer duidelijke, bij het ♀ met een iets minder grote, maar toch duidelijke knotsvormige verdikking der eindleden.

Gomphocerus (rufus L.)

II. Temporaaigroefjes in het midden van de voorrand der schedel, elkaar bijna rakend, de randen der groefjes scherp aangeduid. De voorrand van de voorvleugel aan de basis niet verbreed of uitgebogen. Sprietten korter, bij het ♂ met een duidelijke, bij het ♀ met een niet of maar even aangeduide knotsvormige verdikking der eindleden.

Myrmeliotettix (maculatus Thunb.)

Omtrent de geographische verspreiding van de nieuwe soort, zijn de volgende landen en gebieden bekend: Finland, Noorwegen, Zweden, Engeland, België, Duitsland, Frankrijk, Centraal-Europa, Noord-Italië, Polen, Servië, Galizië, Rusland en het aangrenzend deel van Siberië.

Uit onze naaste omgeving vermeldt de literatuur alleen maar in Duitsland: Eifel en Niederrhein, zonder speciale vindplaatsen en in België: Ardennen, Condroz à Halloy, Rochette en Longchamps sur Geer.

Vermoedelijk komt deze soort meer voor dan tot nu toe bekend is, maar de zeer geringe liefhebberij voor de studie der Orthoptera, zal wel gedeeltelijk schuld zijn aan deze gebrekkige kennis. Er zijn nog enige soorten in ons land te ontdekken en ik noem hier *Chorthippus vagans* Fieb. die indertijd in Zuid-Limburg gevonden zou zijn, maar waarvan geen bewijsmateriaal aanwezig is; eveneens eist nog bevestiging het voorkomen van *Chorthippus dorsatus* Zett.

een zeer goed overzicht van de voedsterbomen van de maretak. Deze lijst kon door mij in de volgende jaargang met nog enkele gegevens worden aangevuld met betrekking tot het voorkomen op *Prunus* en op coniferen. Het was mij toen evenwel niet mogelijk met zekerheid aan te geven of *Viscum* in de omgeving van Guebwiller (in het zuidoostelijk gedeelte van de Vogezen) woekert op *Abies* of op *Picea*, dan wel op beide, hoewel dit laatste onwaarschijnlijk te achten was in verband met hetgeen in de literatuur bekend is. Na de oorlog was ik reeds weer twee keren in de Vogezen terug en toen bleek mij, dat *Viscum* daar uitsluitend op *Abies* te vinden is, hoewel *Picea* in tal van exemplaren in de onmiddellijke nabijheid groeit. Nooit heb ik waargenomen dat de woekerplant op *Picea* is overgegaan, zelfs niet als deze vlak naast een *Abies* staat, waarop *Viscum* groeit. Dit is niet alleen het geval in bovengenoemd gebied, maar ook nog in andere gedeelten der Vogezen, zoals in de omgeving van de Haut-Koenigsbourg (bij Sélestat), bij Ribeauvillé, bij Oberhaslach en bij Rothau.

Naar alle waarschijnlijkheid is dit dan ook de *Viscum album* var.: *abietis* Beck., die niet op *Picea*-, *Pinus*-, *Larix*- en *Cedrus*soorten voorkomt, terwijl de op laatstgenoemde bomen woekerende mistel (var.: *laxa* Fiek) niet op *Abies* overgaat.

Herhaaldelijk merkte ik *Viscum* aan de stammen op, die dan daar ter plaatse verdikt bleken te zijn. Deze verdikkingen waren ook gewoonlijk oorzaak, dat de woekerplant werd gezien; want aan de stammen (veelal op een hoogte van ongeveer 1.50 tot 5 m) is de maretak nooit door mij waargenomen als een goed ontwikkeld struikje, maar steeds als kleine, nauwelijks vertakte individuen en zonder bloemen of vruchten. Of zij op die bomen ook op de zijtakken en in de top voorkomen, was door de dichte stand niet na te gaan.

Bij de Haut-Koenigsbourg zag ik echter wel zeer vele en goed ontwikkelde exemplaren van *Viscum* boven in de bomen en enige keren telde ik wel een 10-tal exemplaren in één *Abies*. Ook bij Rothau zag ik goed ontwikkelde *Viscum* op de takken.

Wat mag de reden van dit verschil in groei zijn? Misschien zouden de armelijke exemplaren aan de stammen zeer oud kunnen zijn en dateren uit de tijd, dat de nu volwassen bomen

VISCUM ALBUM OP CONIFEREN

door

Dr. P. KRUIZINGA (Delft)

In de 4e en 5e afl. van de 27ste jaarg. (1938) van dit tijdschrift gaf wijlen Dr. De Wever

nog vrij jong waren. Er zijn evenwel ook nog andere factoren, welke oorzaak kunnen zijn van het verschil, zoals b.v. de hoeveelheid licht; want daar waar de woekerplant aan stammen werd waargenomen staat *Abies* in gesloten verband, zodat niet veel licht op de grond doordringt en waar zij goed, of behoorlijk ontwikkeld is, groeien de bomen langs wegen of staan zij vrij.

In Zuid-Limburg woekert de plant op diverse bomen, die op kalkhoudende grond staan, of daarin met hun wortels kunnen doordringen of op bomen, die door andere oorzaken kalkhoudend water krijgen toegevoerd. De woekerplant geeft hier duidelijk blijk kalkminnend te zijn. Als geen kalk aanwezig is blijven de planten klein of de kiemplantjes sterven af. Hierover schrijft van Rummelen ¹⁾ in een drietal publicaties en daarbij worden voorbeelden aangehaald. Persoonlijk deelde hij mij nog mede, dat dit aangetoond is voor het gebied van Luxemburg tot in ons land. Het is inderdaad opvallend, dat in ons land Zuid-Limburg het terrein bij uitstek is waar de maretak voorkomt. In het kalksteengebied van de Hils in Duitsland en in de omgeving van Parijs, zoals langs de spoorweg naar Brussel en bij Nogent sur Seine groeit de maretak veelvuldig, vooral op jonge populieren. Bij laatstgenoemde plaats fotografeerde ik een vrij jong exemplaar met meer dan 20 flinke struiken in de kruin. De bodem is in genoemde gebieden kalkhoudend (Krijt of Tertiair). Ik zag er veel langs de spoorweg van Besançon naar Mühlhouse op wilg en *Acacia*. Daar komt veel jurassische kalksteen voor.

In de Elzas vond ik tot nu toe nergens een exemplaar op plaatsen waar redelijker wijze een zeker kalkgehalte in de bodem kan worden verondersteld, tenzij dit het geval mag zijn bij *Acacia*'s in een der voorsteden van Straatsburg. De bodem is daar ter plaatse alluviaal of diluviaal en zou wat kalkhoudend slib van de Rijn of diens zijrivieren kunnen bevatten. Kalksteen komt langs de Vogezen voor in de lagere voorheuvelds, die dikwijls voor druivencultuur of voor landbouw in gebruik zijn, sommige hiervan liggen braak, maar geen van alle zijn zij met bos begroeid en nergens zag ik daar *Viscum*. In de Vogezen zelf is bijna nergens meer kalksteen aanwezig, alleen in de omgeving van St. Marie aux Mines komen kleine lenzen van gemetamorfoseerde kalksteen voor in de prae-

Viscum album var. *abietis* op *Abies*
tussen Münsterreckerle en Murbach, Vogezen.

cambrische gneis en bij Russ en Schirmeck is nog op een paar kleine plekken middendevoonische kalksteen aanwezig.

Bij Guebwiller is *Viscum* door mij waargenomen op bomen, welke groeien op ondercarbonische grauwacke en schalie of op syenietporfyr en wel aan het voetpad van deze stad over het Peternitsattel en langs het pad van Münsterreckerle naar Murbach. Bij de Haut-Koenigsbourg groeien de voedsterbomen op onderpermische zandsteen, waar plaatselijk direct de Bontzandsteen op rust. Bij Ribeaupillé staan zij op graniet, bij Oberhaslach op permische kwartsporfyr, kwartsporfyr tuf of zandsteen (arkose) en bij Rothau op verweerde devonische lei of kwartsiet. De goed ontwikkelde *Vis-*

cum's werden opgemerkt op bomen, die op permische zandsteen groeien en op verweerde devonische lei en kwartsiet.

Voor alle plaatsen in de Vogezen, waar tot nu toe *Viscum* door mij werd opgemerkt, kan wel met zekerheid worden gezegd, dat zij kalkarm zijn. Indien kalkarmoede van de bodem de reden zou zijn van de slechte groei op verschillende van die plaatsen, dan is daarmee niet verklaard waarom de woekerplant op andere plekken in dit gebergte, waar de bodem eveneens kalkarm is, wel goed ontwikkeld is.

Teneinde hieromtrent meer inzicht te krijgen, schreef ik aan de Conservateur des Eaux et Forêts du Bas-Rhin te Straatsburg. Uit zijn brief kan het volgende worden aangehaald:

„Je ne connais pas dans le département de
„peuplements de sapin sur calcaires, les cal-
„caires de muschelkalk et du lias, affleurant
„à la limite entre la plaine et la montagne,
„sont en dehors de l'aire du sapin.

„Mais dans le Jura et les Alpes de Savoie
„dont le sol est de nature calcaire, les sapi-
„nières sont tout autant qu'ici envahies par
„le gui²). Il me paraît donc la présence du
„gui sur le sapin est indépendante de la na-
„ture géologique du sol”.

Het voorgaande zou er derhalve op kunnen wijzen, dat de *Abies*-mistel niet of minder uitgesproken kalkminnend is dan de op het loofhout woekerende vorm. De *Wever* wees er in een aanvullend artikel in de 28ste jaarg. van dit tijdschrift op, dat de coniferenmistel als een aparte ondersoort, (*austriacum* Wiesb.) wordt onderscheiden van de loofhoutmistel (*platyspermum* Keller) en dat men er slechts zelden in geslaagd is de coniferenmistel over te brengen op loofbomen. Hieruit blijkt wel, dat tussen beide een behoorlijk verschil bestaat.

Het verschil in groei is ook naar de mening van de genoemde Conservateur des Eaux et Forêts waarschijnlijk een gevolg van de hoeveelheid licht, dat de planten bereikt en mogelijk tevens een ouderdomskwestie.

1) Rummelen, F. H. van — De waarde van floristische onderzoekingen voor de tektoniek. Nederl. Kruidkundig Archief deel 46, afl. 2, 1936, blz. 430—448 en Nat. Hist. Maandbl. 24ste jaarg. (1935) blz. 118.

— Enige beschouwingen over het verband tussen bodem en flora in Zuid-Limburg. *Natura* 37ste jaarg. (1938) no. 9, blz. 161—177.

2) Gui = *Viscum*.

VARIA MYRMECOLOGICA 1945—1946

door
IOS. van BOVEN (Leuven)

1. Kartonnest van *Lasius umbratus* Nyl.

De meest bekende kartonbouwende mier in Nederland is *Lasius fuliginosus*, de glanzende houtmier. Vooral gedurende de laatste tien, vijftien jaren, heeft ze zich zeer sterk uitgebreid en treft men haar overal aan. Er zijn zelfs stemmen opgegaan om haar te bestrijden, omdat men meende dat zij de oorzaak was, dat zovele coniferen stierven. Dr. Stä r c k e (1940) kwam hier echter tegen op, omdat men volgens hem andersom moest redeneren. Juist omdat zovele coniferen stierven, breidde *Lasius fuliginosus* zich zo sterk uit.

Minder bekend — tenminste als bouwster van kartonnesten — is onze wasgele grote *Lasius umbratus*, die op braakliggende terreinen langs bos en wei woont. Haar nesten liggen diep, soms onder stenen of mos, een enkele keer ook onder boomstronken.

Tot nu verscheen één enkele expliciete vermelding van een dergelijke vindplaats in onze literatuur. Zo kunnen we lezen in het Natuurhistorisch Maandblad van 30 November 1938 pag. 110, dat de heer *Mommers* op de vorige maandvergadering de Voorzitter een doos ter hand stelde, waarin een groot aantal *umbratus*-mieren, zowel wijfjes als mannetjes benevens fragmenten van haar nest. Op 4 Oct. van dat jaar waren ze te voorschijn gekomen uit een door de storm gevelden appelboom. De heer *Stä r c k e* had de determinatie bevestigd.

Op 21 October 1946, toen ik met enige vrienden op excursie was in St. Elisabeth—Heythuizen, werden we door enige veldarbeiders opmerkelijk gemaakt op een typisch 'nest. Bij het graafwerk voor een jonge aanplanting waren ze terecht gekomen op een oude dennenstronk, waarin een kunstig gebouwd kartonnest zat. Jammer genoeg konden we nog alleen de brokstukken zien, van wat eens een hechte mierenwoning was geweest. De determinatie stond vast: *Lasius umbratus*; met zorg werden de resten onderzocht. De mieren hadden waarschijnlijk het hoofdnest in de stronk zelf gehad. We vonden tenminste kleine, prachtig uitgevreten kamertjes in de resten van de stronk. Aan de buitenkant was 't nest klaarblijkelijk groter gemaakt door een kartonnest, dat een

Nestkokertje van *Myrmica schencki* Em. (5 X).
(orig. foto v. Boven).

broze indruk maakte en iets lichter van kleur was, dan bij *Lasius fuliginosus*. De wortels van de stronk, die van binnen slijmerig nat waren, bleken ook een deel van het nest uit te maken. We vonden er immers vele mieren, die haastig heen en weer liepen, al reddende wat nog te redden viel. Daartussen ontdekten we ook het gastkevertje: *Claviger longicornis* Müll, waarmee we een vondst aan de westkant van de Maas konden noteren. Even later vonden we nog een exemplaar tussen hout en kartonresten. *)

De kartonnest-bouwende mieren hebben steeds veel belangstelling getrokken, maar desondanks is er over inheemse kartonnesten nog weinig geschreven. Dit is voornamelijk te wijten aan het feit, dat niemand *Lasius fuliginosus* ooit zag bouwen. In een kunstnest gedijen deze

mieren niet en van nestbouw komt dan van zelfsprekend niets terecht. Het is hiermee als met *Myrmica schencki*, die bekend staat voor haar typische uitgangskokertje, terwijl geen enkele auteur kan vermelden hoe dat kokertje tot stand komt. Toch zouden we dit laatste eerder moeten weten dan de kennis over de totstandkoming van een kartonnest, want het nestkokertje is bovengronds. De moeilijkheid is hier dat het pas opvalt als het klaar is en dan zelfs loopt het nog weinig in 't oog, vanwege zijn geringe afmeting en camouflage-kleur. (Zie foto).

Desondanks vindt men in de literatuur allerlei gegevens over de kartonnesten, die gedeeltelijk steunen op een onderzoek van het materiaal zelf, of slechts veronderstellingen zijn naar analogie van de gewoonten bij sociale insecten.

We beperken ons hier tot het vermelden van enkele feiten, die we voornamelijk uit Maidl (1933) hebben geput.

Het materiaal zelf waaruit deze nesten bestaan, kunnen we misschien nog het best betitelen met de naam: „papier maché”, want hoofdzakelijk bestaat het uit houtmoolm en een lijmachtige stof. In plaats van hout kunnen de mieren ook ander materiaal gebruiken zoals mineralen, aarde, zand, zelfs paarden- of koeienmest.

De glanzende houtmier bijvoorbeeld, gebruikt veel aarde, zand en mineralen en plakt dit alles aaneen met een soort lijm, die afgescheiden wordt door een klier, gelegen in de bovenkaak. Deze klier is volgens Meinert (teste Maidl) bij *fuliginosus* sterk ontwikkeld.

Het kartonnest van *Lasius umbratus* en *emarginatus* is veel eenvoudiger. Zo bestaat dat van *umbratus* uit harde, maar gemakkelijk breekbare, verwerkte aarde. Ze gebruiken klaarblijkelijk geen hout, zoals *fuliginosus*. *Emarginatus* daarentegen, waarvan Wassmann (1913) een nest vond te Gardone (Gardassee) in Maart 1912, schijnt alles te kunnen gebruiken: moolm, aarde, kleine wortels en stenen, stukjes slakkenhuis, ja zelfs mierencocons. Haar karton lijkt dan ook meer op namaak, en we kunnen het misschien beter beschouwen als een sterker uitgevoerd aardnest van *Lasius niger* of *Tetramorium caespitum*.

Alle kartonnesten schijnen een bepaalde elasticiteit te hebben die natuurlijk afhankelijk is

van het gebezigde materiaal, maar daarenboven ook nauw verband houdt met de hoeveelheid gebruikte lijm.

De kleur hangt eveneens af van het gebruikte materiaal, maar als nevenfactor spelen zwammen een rol, die de wand doortrekken en bijvoorbeeld bij *fuliginosus* en *umbratus* daaraan een zwartbruine tint geven.

Bovendien blijkt dat iedere soort een bepaalde zwam heeft. Zo komt bij de glanzende houtmier *Septosporidium myrmecophilum* voor en bij *umbratus*, *Hormiscium pithyophilum* var. *myrmecophilum*.

Wanneer deze zwammen ontbreken, hetgeen bij *fuliginosus* schijnt voor te komen — hoewel zelden — dan hebben de wanden een heldere kleur.

Sommige auteurs menen zelfs dat de zwammen tevens tot voeding dienen, zoals men waargenomen heeft bij de tropische soorten (b.v. *Atta*). Hierover bestaat echter niet de minste zekerheid!

2. Appelnest van *Lasius niger*.

Iedereen kent de bruine wegmier, *Lasius niger*, een kleine bruinzwarte soort, niet groter dan 3,5 mm. De oningewijde zou haar kunnen verwarren met de bijna even algemene grasmier, *Tetramorium caespitum*, die meestal iets kleiner en veel slanker gebouwd is. Als we de mieren echter van dichtbij bekijken, dan zien we direct het grote verschil: de grasmier bezit twee knopen tussen rug en achterlijf, terwijl de wegmier er slechts één heeft. Men spreekt in dit geval liever van een schub.

De bruine wegmier is niet gebonden aan een bepaalde plaats, ze nestelt overal en volgt de beschaving, hetgeen haar welverdiend een slechte reputatie bezorgd heeft. Graag woont ze in onze stadstuinen en brengt vandaar uit een bezoek aan onze keuken, waar suiker, jam en andere zoetigheden een welkome dis voor haar zijn. Bovendien is ze schadelijk, want door haar sterk geperfectioneerde bladluizenteelt benadeelt ze de opbrengst van onze nuttige gewassen. Zelfs voor de myrmecoloog en myrmecophil is ze een onwelkome gast, die eenmaal ingeburgerd in een mooi stukje hei of woeste grond, alle kleine en meestal kostbare andere mierensoorten verdrijft en uitroeit. Een zeer typisch voorbeeld hiervan vinden we op Meinweg-Vlodrop. Het eerste gedeelte van deze

Appel met nest van *Lasius niger*.
(foto van Boven).

prachtige hei is totaal veroverd door de soms krijgshaftige *Lasius niger*. Men kan een half uur wandelen zonder een andere soort tegen te komen; ons velddagboek spreekt van de *niger*-zone, waarmee het wil aangeven dat dit gedeelte voor ons zijn waarde verloren heeft. Maar gelukkig komen we, als we verder wandelen, in een overgangszone van *niger* en *flavus*, de gele weidemier, om eindelijk in het echte mierendorado rond Rolven en Elfenmeer te belanden.

Op 8 Augustus 1945 vond ik, onder appelval in een tuin te Roermond, een van buiten gave appel, met een z.g. wormsteek. Toen ik hem opensneed bleek hij tot mijn grote verrassing een volledig nest te bergen van *Lasius niger* en bevatte niet alleen enkele mieren, maar ook vele cocons. Blijkbaar was de appel op een nest van de bruine wegmier gevallen en hadden de mieren, aangetrokken door de koele vochtigheid en het zoete sap, de cocons in het klokkenhuis en vruchtvlies netjes opgestapeld. Bijgaande foto geeft een beeld van dit typische nest. Hier en daar zijn nog cocons te zien, maar de meesten werden toen ik de appel met 't mes bewerkte overijld weggedragen. Zelfs onder 't fotograferen zag ik nog een mier ijverig aan 't slepen!

In aansluiting op de mededeling van Dr. Stärcke (1945) dat de heer Sanders albinistische vormen gevonden had op de Sparhaelen, kunnen we nog semialbinistische vormen van *pratensis* vermelden van St. Elisabeth-Heythuizen, 28-VII-1945 (coll. 249 A, B, C).

Misschien is dit een mutatie, hetgeen pas bij zorgvuldige controle zal blijken. Van een eventuele beschrijving zie ik voorlopig af, totdat de albinistische vormen beschreven zijn.

Litteratuur:

- van Boven, J. 1942: Nieuwe vindplaatsen van *Claviger longicornis* Müll. Natuurh. Maandblad jrg. 31, nr. 11, p. 104—105.
- Maidl, Fr. 1933: Die Lebensgewohnheiten und Instinkte der Staatenbildenden Insekten. Wien 1933, pag. 436 en vlgd.
- Stärcke, A. 1940: Tijdschrift van Entomologie, pag. XXX-XXXI.
- Stärcke, A. 1940: Determineertabel voor de werksterkaste der Nederlandsche mieren. Natuurh. Maandblad, jrg. 33.
- Wasmann, E. 1913: *Lasius emarginatus* Ol. eine Kartonnestbauende Ameise. Biolog. Centralblatt, Bd 33, S. 264-266.

*) Voor uitvoeriger gegevens over dit interessant kevertje en de klassieke proeven van Schmitz, verwijzen we naar ons vroeger artikel (1942).

EIGENAARDIGE NESTENBOUW BIJ WESPEN

door
R. GEURTS (Echt).

Het afgelopen jaar 1948 was een echt wespjaar, waarschijnlijk tengevolge van de voor insecten zo gunstige zomer 1947. Het aantal nesten dat we op een betrekkelijk klein gebied konden observeren was dan ook zeer groot.

De zo gevreesde *Vespa crabro*, de hoornaar, of zoals men in Midden-Limburg zegt, de peerdsmöspel, pèerdsmösjel of vuur(r)ooster nestelde zoals gewoonlijk op zolders en schuren, aan of om balken. Zo hing er een bijzonder groot nest (± 5 dm in diam.) te Aasterberg-Echt onder de nokbalk van de zolder, waar het jaar tevoren eenzelfde nest was gemaakt.

V. crabro bouwt ook graag in gaten van bomen. Te Dieteren zat een nest in een holle wilg en te Echt-Ophoven in de stam van een appelboom. Minder bekend is dat de hoornaar ook zijn nest ophangt aan boomtakken. In de kweekschooltuin te Echt, hing er een ter grootte van een voetbal in een vlierstruik, te Hingen-Echt en te Linne in een perenboom.

Het is te begrijpen dat bij een onbeschat

nest de raten omgeven zijn door een mantel, die naargelang het gebruikte materiaal, gekauwd hout, van grijs tot bruingeel gekleurd is.

Hoe verklaart men echter de mantel van nesten in bijenkorven?

We zagen er te Sleek-Echt en te Ohé en Laak. Op de bijtentoonstelling te Pey van dit jaar, trok een dergelijk korfnest zeer de aandacht. De hele korf was tot onder volgebouwd met raten, die omgeven waren door een uit verschillende lagen bestaande mantel ondanks de dikke beschermende omhulling van de strooien korfwand. Er wordt wel eens gezegd: „Hebben dieren verstand?” De bouwwijze van dit nest dwingt tot een ontkennend antwoord.

De drie grondnesten die we zagen, te Koningsbosch-Echt van *Vespa germanica* en te Lilbosch-Echt van *Vespa vulgaris*, hadden alle een gave mantel, waarvan wel het voornaamste doel zal zijn: bescherming tegen water en vocht.

Een zeer opvallende afwijking vertoonde een *crabro*-nest, dat we aantroffen op de Wolfsberg te Pey-Echt. Om een dubbele reden.

Voor eerst door de ligging: de raten hingen niet horizontaal, maar stonden verticaal. We vonden dit nest in Augustus in een helling begroeid met struikhei, eikenhakhout en vliegdennetjes. Een gedeelte van het nest pulde uit de grond. Het was de ingang; bij de geringste beweging van onze kant verscheen een wachter. Hielden we ons stil, dan verdween deze na enkele minuten. Té dicht durfden we het nest niet naderen, maar we besloten het in het najaar uit te halen. Toen we enkele dagen na de eerste vorstperiode in November met een schopje, heel voorzichtig het nest openden kwam de verrassende ontdekking. Het bleek dat dit langwerpige van vorm was, ongeveer 15 cm. lang, het lag bijna horizontaal; de hoogte was 1 dm. In deze ruimte stonden de raten vier in getal, verticaal, met de cel-opening naar voren gekeerd. De achterste raat had de afmeting van een gewone beginraat en bestond uit ± 15 cellen, die alle leeg waren. Alle raten waren op de bekende wijze met elkaar verbonden, de achterste had bovendien nog het oorspronkelijke aanzetstukje. Was de koningin nu in het voorjaar het nest begonnen tegen de zoldering van het holletje en had het nest daarna losgelaten zodat het verticaal kwam te staan, of was zij terstond achterin en verticaal

beginnen te bouwen? Deze puzzle was niet op te lossen.

Een tweede bijzonderheid was dat dit nest in afwijking met andere grondnesten geen mantel bezat. Alleen lag op de voorste raten een klein stukje mantel, ter grootte van een zwanenmossel. Het bestond uit verschillende lagen en stak een eindje buiten de grond. Middenin bevond zich het vlieggat, dat ongeveer bij de derde raat uitkwam. We kregen het idee, dat het in hoofdzaak moest dienen voor beveiliging van de toegang tegen het van de helling afvloeiende regenwater en het aflopend zand.

Is nu deze wijze van nestaanleg een aanpassing aan de milieu-omstandigheden of komt het bij hol-insecten meer voor? (We waren niet in de gelegenheid het nest in de wilgen- of appelbomen te zien). Het verschijnsel is merkwaardig genoeg om er in het komende jaar aandacht aan te schenken.

Een ander merkwaardig nest bouwde *Vespa media*, de middelste wesp te Beek (L.). Op het kerkhof aldaar begon *Vespa media* te metselen tegen een stenen kruis, precies boven het hoofd van het Corpus Christi. Het werd verder voltooid om het hoofd heen, maar zo, dat het gelaat vrij bleef. Dit is een zeer eigenaardige manier van bouwen bij de middelste wesp, die zoals bekend is b.v. een tak van een struik of boom in een heg uitkiest om er zijn kunstig nest aan op te hangen. We zagen ze tenminste nooit anders.

Hoe de raten van genoemd nest stonden en gevormd waren, hebben we helaas niet gezien, maar ze moeten wel heel erg van de gewone afgeweken hebben.

BOEKAANKONDIGING.

In de bekende Heemschutserie verscheen van de hand van Dr. L. van Luttervelt een zeer gedocumenteerde en lezenswaardige beschrijving van de kastelen en herenhuizen in de „Stichtse Lustwaranda”. De schrijver heeft de goede gedachte gehad om hierin niet enkel de architectonische ontwikkeling na te gaan van de vele monumentale gebouwen, waaraan het Sticht rijk is, maar ook een historisch verantwoord inzicht te geven van de aanleg van bossen en parken in deze streek. Zodoende vormt dit werk een welkome aanvulling op de „Nederlandse tuinen

en buitenplaatsen” dat van de hand van J. T. P. Bijlhouwer als deel 18 reeds eerder door de Heemschutserie werd uitgegeven.

Tegelijkertijd verschenen in deze serie beschrijvingen van de steden Antwerpen (door Amand de Lattin) en Deventer (door G. L. Lugard). De teksten worden met talrijke reproducties en afbeeldingen geïllustreerd.

Onder de titel „Marjolein” is een contactblad verschenen van de Natuurbeschermingswacht Z.O. Limburg (secr. P. Jongen, Streperstraat 51, Schaesberg) waarin overzicht der werkzaamheden, verslagen en mededelingen, benevens toekomstplannen betreffende de natuurwacht.

Bij de uitgeverij P. N. van Kampen en Zoon te Amsterdam verscheen een kloeke en rijk geïllustreerde uitgave onder de titel: „Limburg, Land en Mensen”. De schrijver, W. L. Leclercq, die Limburger is van geboorte, doch lang genoeg in Holland heeft gewoond om van zijn onderwerp afstand te kunnen nemen, is erin geslaagd een vlot leesbaar overzicht te geven van de characteristica van Limburg en zijn bevolking. In een levendige verhaaltrant schildert hij de historische ontwikkeling van ons gewest, typeert vervolgens de Limburgse bevolking in haar zeden en gebruiken, haar taal en kunstuitingen, om daarna de landschappelijke schoonheid van ons gewest en de rijkdom zijner kerkelijke en profane bouwwerken te beschrijven. Al behoeft men het niet in details met de schrijver eens te zijn, de wijze waarop hij de verschillende facetten van Limburgs land en volk heeft belicht en vooral de geslaagde determinering van het landschap maakt deze uitgave tot een dankbaar begroete aanwinst. Is het zo juist genoemde werk samenvattend van aard, in zijn „Reisboek”, dat bij dezelfde uitgever het licht zag, toont Leclercq zich een voortreffelijke gids. Vanaf de Mookerhei tot Vaals toe doorkruist hij het Limburgse land en al wat zich onderweg aan belangwekkends voordoet in veld of bos, dorp of stad, weet hij door een historische toelichting of een oude legende tot leven te wekken.

Dit reisboek steekt ver uit boven hetgeen wij op dit gebied gewend zijn; ieder, die dit boek ter hand neemt, zal Limburg beter leren kennen en meer leren liefhebben.

Stichting
HET
LIMBURGSCHE
LANDSCHAP

Natuur en Landschap zijn steeds onafscheidelijk verbonden en beider belangen gaan altijd samen. Door bescherming van het landschap wordt ook de planten- en dierenwereld in bescherming genomen. Steunt daarom de Stichting „Het Limburgsche Landschap” in haar streven en geeft U op als contribuant aan het Secretariaat:

BRUSSELSCHESTRAAT 36 MAASTRICHT

HOTEL

Ons
Krijtland

EPEN

H. J. J. BESSEMS

TELEFOON K 4455 No. 213

gelegen nabij Onderste en Bovenste Bosch, op het vuursteeneluvium van Eperheide, biedt den toerist te midden van een weelderige natuur een goed verzorgden disch en een prettige bediening.

Epen

ZUID-LIMBURG

Prachtig Natuurschoon
Rijke flora en fauna
Ideaal wandeloord

PENSION PEERBOOM

TELEFOON K 4455 No. 290

EENVOUDIG
KEURIG
DEGELIJK

VERKRUIGDAAR BIJ ELKE ERKENDE DROGIST

Bezoekers aan
MAASTRICHT

Neemt Uw intrek in

HOTEL
Beaumont

STATIONSTRAAT
TELEFOON K 4400 3385
MAASTRICHT ●

Mathieu

Schwiebert

Goeman Borgesiusplantsoen

14
MAASTRICHT

VERHOOGT UW
LEVENSVREUGDE
DOOR

Smaakvolle

bekleding en stoffering.

MAASTRICHT

DE HISTORISCHE STAD, RIJK AAN
MONUMENTEN, UITGANGSPUNT VOOR
TOERISTISCHE WANDELINGEN IN
HET LIMBURGSCH HEUVELLAND EN
NAAR DE BEFAAMDE GROTTEN VAN
DEN ST. PIETERSBERG.

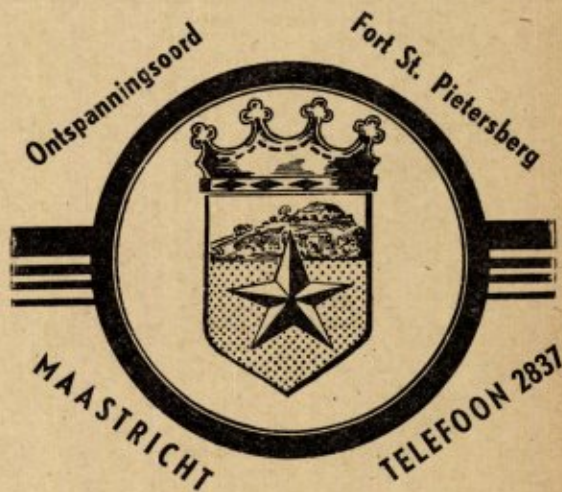
VERWACHT U!

INLICHTINGEN:

INFORMATIEBUREAU V.V.V.

MAASTRICHTSCHE BRUGSTRAAT 7

TELEFOON K 4400. No. 2814.

OP DEN NOORDPUNT VAN DEN ST. PIETERSBERG
IN DE ONMIDDELLIJKE NABIJHEID VAN
MAASTRICHT GELEGEN.

RIANTE VERGEZICHTEN OVER DE STAD,
DE MAAS EN DE JEKERVALLEI.

EXPL. F. A. RUTTEN